

Jälkikirjoitus/Pertti Eilavaara

Mikä on uskonnon ja uskon asioissa todennettavissa?

Kirjoittajalla on tekstiin kaikki julkaisuoikeudet ja tekijänoikeus, elokuu 2014.

Vastattavia kysymyksiä. Uskonnonvapaus ja sen kohteet herättävät väistämättömän kysymyksen, miten aihepiiriin kuuluvat asiat voidaan *todentaa*. Kuka osoittaa, että nykyjuutalainen on sidoksissa kirjoitettuun juutalaisten historiaan Raamatussa ja muissa pyhissä asiakirjoissa? Mitä uskossa oikeastaan puolustetaan, kun mitään sen seikkaa tai pyhien kirjojen selostusta ei voida todentaa tavanomaisessa tai tieteellisessä merkityksessä. Onko totena pidettävä sitä, mitä yleensä asiassa esille tuodaan? Kukaan ei voi todistajana lausua pätevästi yhtään mitään uskon asioista tieteellisessä merkityksessä toisin kuin niiden tueksi muodostettavat koulukunnat tekevät ja selittävät. Miten tuomari voi ratkaista uskon asiaa, jos hänen käsityksensä perustuu yksinomaiseen henkilökohtaiseen uskoon tai tosiseikkaan, jota ei voida todistaa? Kukaan ei voine selittää toiselle uskon olevan totta sitä koskevan argumentaation ja näyttöteorian puuttuessa: onko siten kyse vain sopimuksesta yhteiskunnassa ja mihin se perustuu? Miten tällaiselle asialle voidaan antaa oikeusjärjestyksen suojaa yhä nykyaikana vai mihin suoja kohdentuu ja oikeastaan perustuu? Miten ylipäänsä vedetään raja uskon asian ja sen mukaisen kulttuurin välillä, sillä jälkimmäiseen kategoriaan kuuluvat asiat ovat yleisen käsityksen mukaan henkilökohtaisen vapauden, kulttuurin harjoittamisen vapauden ja monen muun perusoikeuden piirissä ja eri tavoin todennettavissa?

Uskon asiat eivät ole mitattavissa eivätkä tieteellisin keinoin todennettavissa. Ne ovat historiaa varhaisilta ajoilta. Ne perustuvat kirjoituksiin ja ihmisen uskoon niistä. Varhaishistoriaa tunnetaan, siitä voidaan saada tietoa mutta sitä ei voida todentaa objektiivisena totuutena. Kun kyse on tällaisesta henkilökohtaisesta asiasta, valtion pitäisi puuttua esille nousseisiin ongelmiin vain perusoikeustarpeiden vuoksi kaikkien kansalaisten suojaamiseksi ja silloinkin vain poikkeustilanteissa.

Valtion suojaustehtävä uskon asioissa. Kyse on myös kirkon ja valtion sitoutumisesta tavalla tai toisella toisiinsa, minkä kautta uskon opeille on

annettu suojaa. Modernin perusoikeuskäsityksen vallitessa tämäkään ei ole eikä voi olla rajoittamatonta eikä yksipuolista. Perusoikeudet ja uskonnonvapaus on turvattu *kaikille*, myös vakaumuksen eli muille kuin uskovaisille ja uskonnottomille. Miten uskon kautta voidaan tuomita uskottomat, kun valtion oikeusperustan mukaan ne ovat tasapainoisia ja samanarvoisia asioita. Ketään ei voida sen mukaan pakottaa uskoon tai sen harjoittamiseen. Uskon sisällön määrittäminen ei kuulu valtiolle eikä sen toimivaltaan.

Perusoikeuslähtökohta asettaa vaatimuksen siitä, että eri kansalaisryhmillä täytyy olla myös todellisuudessa tasa-arvoinen ja yhdenvertainen oikeusasema, oikeudet ja velvollisuudet. Siitä johtuu, että valtion velvollisuuksia on tarkasteltava juuri tässä suhteessa. Ehdoton yhdenvertaisuus ei yleensä toteudu, jos valtio suosii ja asettaa lailla vaikeutettuja velvoitteita tai menettelyjä tietyn uskon harjoittajille tai toisaalta uskonnottomille. Valtio voi menestyä perusoikeuksien turvaamisessa vain olemalla pidättyvä uskon asioissa, pitäytymällä niistä ja luomalla sääntelyn, joka on tasapuolinen ja mainitun mukainen. Valtiolla ei ole annettu toimivaltuuksia valtiosäännöllä järjestellä asioita mielensä mukaan. Suomen valtion tilanne ei täytä nykyisin näitä vaatimuksia, kun se on muun muassa valtionkirkkoihin sitoutunut eri tavoilla.

Kun edellä mainitut vaatimukset suhteutetaan tämän päivän käytäntöön, valtion toimintaa voidaan arvostella. Se ei ole jättäytynyt uskon asioiden ulkopuolelle. Se on ollut suorastaan aktiivinen, ajoittain politisoi uskon asioita joko kantaa ottamalla tai ongelmia sivuuttamalla. Se on myös estänyt esimerkiksi ihmisen kuoleman lähestymisestä johtuvan kärsimyksen lieventämisen eutanasian keinoin ja sallinut siten tietoisesti ihmisen kärsimyksen tai ollut siihen välinpitämätön. Valtion tunnetut siteet uskoon, uskonnollisiin yhdyskuntiin, kirkon talouteen ja uskon tunnustuksella tehtävään ihmisten jakamiseen ovat moninaiset. Usko ja uskonto eivät olekaan etupäässä vain yksityisiä perusoikeuksia, mikä on valtiosäännön yhä moderni lähtökohta.

Valtiolla ei tulisi olla muita rooleja mainitussa suhteessa kuin säätää rajat uskonnon harjoittamiselle, vaatia muun lainsäädännön mukaista toimintaa säätämällä sitä varten erityiset rikostunnusmerkistöt kriminalisoiduiksi ja

turvata laajalti vakaumuksen omaavien ja uskonnottomien oikeudet yhteiskunnassa. Toisaalta valtiolla on oikeus myös ylläpitää kansallista kulttuuria, identiteettiä ja käytäntöjä laajalti.

Valtion asema on entistä vaikeampi, kun sitä tarkastellaan sen suhteen, mitä se sallii tai on sallinut tai jättänyt sallimatta kirjoittaa ja lausua uskonnoista, uskosta ja uskottomista. Jälleen on kysymys asiasta, johon valtion ei pitäisi hevin puuttua. Sananvapauden perusoikeus turvataankin siten, ettei sen käytöstä voi eikä saa säätää yleislaeilla. Valtio voi asettaa rajat siten vain kriminalisoimalla jonkin sananvapauden käytön. Sellaisen sääntelyn tulkinta on aina suppeaa perusoikeuspoikkeuksen vuoksi.

Uskon ja uskonnon alasta sääntelyn kohteena. Käsitksemme uskonnosta ja sen alasta on sikäli epämääräinen, sillä sen piiriin menojen, riittien, tapojen ja muiden seikkojen perusteella voidaan lukea monta erilaista liikettä. Kansalaisella ei ole samalla mitään velvollisuutta olla perillä tai tuntea näitä asioita, vaikka tiedot voivat kuuluakin yleissivistyksen alaan. Kyse ei ole vain jumaluudesta ja sen luonteesta vaan paljosta muusta. Rikoslakiin kirjoitettujen säännösten soveltaminen voi olla ongelmallista jo tästä syystä; joissakin uskonnoissa miehen on voitava kantaa esimerkiksi tikaria, mitä on vaikea yhdistää uskon oppiin tavanomaisessa merkityksessä. Mikä on kansalaisen velvollisuus hyväksyä tällainen seikka, joka on vierasta kansalliselle kulttuurille, suorastaan kiellettyä lain nojalla?

Raja uskonnon ja kulttuurin välillä ei ole määriteltävissä, mikä sinänsä vaikeuttaa perusoikeuksien sisällön määrittelyä ja valtion lainsäädäntötoimintaa. Uskonkunta pitää tapojaan osana jumalanpalvontaa ja uskon koodiaan, vaikka siihen kansalaisten enemmistön kannalta ei ole velvollisuutta tai hyväksyntää. Kenen asia on ratkoa tällaiset jännitteet? Tällaiset kysymykset eivät kuulu perusteiltaan hallintovallan tai tuomiovallan päätettäviin. Ne kuuluvat lain alaan, jonka täyttämiseen valtiolla taas ei ole suoranaista velvollisuutta. Uskoa ei voida pitää kiistatta koko elämänaluetta koskevana asiana kansallisessa laissa tai valtiosäännössä.

Jälleen tässä törmätään siihen vaikeaan asiaan, miten voidaan kriminalisoida asioita, joita ei voi kukaan todentaa eikä tieteellisesti tai

havainnoilla todistaa tai joiden luonteesta ei ole kansallista, yhtenäistä käsitystä. Yhtä lailla voidaan kysyä, miten arvostuksia sisältäviä rikostunnusmerkistöjä voidaan tulkita ja miten tällainen tulkinta on tai voidaan pitää kongruenssissa perusoikeuksien kanssa.

Kansalaisen kannalta on olennaista, että rikos voidaan todentaa selkeästi. Se on välttämätöntä perusoikeuksien soveltamisen kannalta eikä vain rikoksia koskevilta osin perusoikeuksia. Samalla kyse on siitä, missä määrin valtio kykenee suojaamaan länsimaiselle demokratialle ja oikeusvaltiolle kuuluvia tunnusomaisimpia piirteitä ja edellytyksiä.

Suojattavat yleisintressit. *Usko ja uskonto* ovat eräiden rikosten tunnusmerkistöissä kuten uskonrauhan suojaamisessa ja kansanryhmää vastaan kohdistetussa kiihottamisessa. Oikeastaan rikokset edellyttävät *sananvapauden käyttöä* jossakin muodossa, jotta mainitut tyyppirikokset voivat olla kysymyksessä. Sananvapauden käyttötavalla on loppujen lopuksi toissijainen merkitys, vaikka ammattimaisten tiedotusvälineiden lähteiden tarkistusta ja vastaavia koskevat velvoitteet ovatkin lisävaatimuksia kansalaisen toiminnan arviointiin nähden.

Valtio on pyrkinyt sääntelyllä suojaamaan mainittuja intressejä tavalla, joka on johtanut sekä sääntelyn että sen tulkinnan *politisoitumiseen*. Se on ollut seurausta suuresta *arvosidonaisuudesta*, josta on kyse, ja suuresta sitoutumisesta asioihin todentamiseen, mikä ei ole mahdollista sanan tavanomaisessa merkityksessä. Motiivit ovat kumonnet siinä mielessä perusoikeuksien arvolähtökohtia ja sääntelyn ennakoivuutta: toisaalta sallitaan sananvapauden nimissä yhteiskunnallinen keskustelu ja toisaalta kielletään se muiden suojattavien arvojen nimissä. Luonteeltaan uskoa ja uskontoa koskeva keskustelu julkisuudessa on *yhteiskunnallista*, koko järjestelmää, valtaa ja sen suojattavia kohteita koskevaa.

Poliitikkojen asema on erityinen uskoa ja uskontoa koskevassa sääntelyssä. Suomalaiselle käytännölle tyypillisellä tavalla pyritään keskitetysti ohjaamaan ja kriminalisoimaan pienetkin asiat, joita kielletään tai vaaditaan kansalaisilta. Osin tämä palautuu *politiikan moralismiin*, osin sen tapaan tuottaa sääntelyä vailla lopullista vastuuta. Motiivit vaihtelevat eri aikoina suuresti. Kun poliittinen motiivi on ohjannut esimerkiksi uskonrauhan rikkomisen sääntelyä, se on ollut poliittista, kiinni poliittisesti

tilanteesta ja oikeastaan myös sattumasta. Perusoikeuksien keskinäistä tarkastelua ei ole juuri tehty. Käsitys arvoista on johtanut lainsäädännöllistä päättelyä ylitse muun. Eduskunnan uskontopuolue on toisinaan vahva yli puoluerajojen.

Kansanryhmää koskeva rikosoikeudellinen sääntely on sekin kytkeytynyt vahvasti poliittiseen ajatteluun, länsimaiseen vapauden ja liberalismiin korostamiseen ja yhteiskuntien sisäisen rauhan ja asenteiden hallitsemiseen juuri rikosoikeudellisella sääntelyllä. Siinä ei ole arvioitu eikä mitattu sitä, että asenteet ja ennakkoluulot ovat yleisesti ottaen ihmisten luonnollisia ominaisuuksia, osa ihmisyyttä, keino puolustautua tai luoda henkilökohtaista turvallisuutta siinä kuin ne ovat avoimen poliittisiakin. Pyrkimys hallita molempia näkökulmia lailla tai kansainvälisillä sitoumuksilla on vaikea, käytännössä mahdoton tehtävä. Kansainväliset sopimukset ovat taas usein niin yleisluonteisia, että varsinainen tulkintavalta jää valtioille.

Nyt on menossa kokonaan toinen aikakausi sen suhteen, mitkä seikat vallitsevat tai ovat muodostumassa arvojen ja yhteiskunnallisten tilanteiden suhteen Suomessakin. *Uskonnot eivät ole neutraaleja, ne eivät ole epäpoliittisia, usko ei ole vain yksityinen asia eikä uskon sääntelyllä voida hallita sitä, mitä uskonnot tekevät maailmalla.* Uskoa ja uskontoja ei voida säännellä vain osana yksityisyyttä niin kuin on tehty. Eikä uskoa ja uskontoja voida käsitellä vain uskonnonvapauden kautta niin kuin on tehty. Pyrkimys soveltaa rikoslain yksityistä kansalaista koskevaa sääntelyä poliittiseen uskontoliikkeeseen on epäonnistunut. Itse asiassa voimassa olevaa sääntelyä ei pitäisi soveltaa lainkaan asioihin, jotka ovat poliittisia tai jotka ovat pääasiassa tai yksinomaan arvonvaraisia ja -sisältöisiä.

Näyttääkin siltä, että valtiolta vaaditaan jäsenneltyjä lakeja nykyisten sijaan. *Valtion on harjoitettava uskontopolitiikkaa, joka suojaa kansakuntaa, sen identiteettiä ja enemmistöä.* Samalla on pidättäydyttävä poliittisten rikosten määrittelemisestä ja soveltamisesta. Se loukkaa vakavasti demokratiaa ja oikeusvaltiota.

Siinä kuin sosiaaliturva rakentuu tulevaisuudessa vain asumisen kestoon maassa ja hankittuun ammattiin ja koulutukseen, uskontojen sääntely on

nojattava valtion ja sen kansalaisten edun määrittelemiseen, kun se on välttämätöntä. Muutoin uskon asioissa valtion on pidättäytyttävä sääntelystä ja puuttumisesta uskontojen toimintaan. Siihen on vielä matkaa, mutta se on väistämätöntä. Haasteeksi käy uskontojen aiheuttama epäjärjestys, vaino, ihmisten erilainen kohtelu ja suoranainen väkivaltaisuus tai kiihottaminen siihen.

Nykytilanteessa pulmana ovat sananvapauden rajat: mihin asioihin ja millaisena uskon ja uskonnon kritiikki ja arvostelu voivat ulottua.

On erotettava selkeästi yksilöiden oikeus harjoittaa uskoa ja kuulua uskontokuntiin siitä, miten uskontokunnat toimivat ja kuinka avoimen ja piilevän poliittisia ne ovat. Valtio voi suojata kansalaisia etupäässä vain ensin mainitun kannalta. Yleensä ja muutoin valtion on suojattava perusoikeuksia puuttumatta uskontojen toimintaan. Tällöin on arvioitava se toiminta, jota uskontokunnalta valtiossa ja yhteiskunnassa voidaan edellyttää. Se on ensi sijassa kansallinen lainsäädäntöasia eikä ihmisoikeus- tai perusoikeusasia.

Jos kyse on arvovalinnasta, arvosältöisestä asiasta tai subjektiivisesta jokaisen harkittavasta asiasta, valtion ei tule sellaiseen puuttua. Perusoikeudet edellyttävät, että kansalaisia suojataan vainolta, silpomiselta, hyväksikäytöltä, ihmisluokkiin jaottelulta tai muulta sellaiselta. Sellainen uskontokuntien toiminta on yleisesti kriminalisoitava nimenomaisesti toisin kuin nyt on asianlaita. Yhtä lailla on kriminalisoitava sotaiset uskontoa ja sen harjoittamisen eri muodot. Myös kiihottaminen sotaan tai väkivaltaan täytyy olla erikseen kriminalisoitu.

Missä ei ole yhtä oikeaa tai todennettavaa totuutta, sellainen on sallittava yleisesti eikä sellaista voida eikä saa kriminalisoida sekä sananvapauden että henkilökohtaisen vapauden suojan vuoksi. Yhtä lailla uskonnollista toimintaa ei voida estää yksilöiltä, kunhan se noudattaa kansallista lakia. Mitä ei voida todentaa ja mitä ei voida todistaa riittävän kiistattomasti, sellaista ei pidä säännellä. Jos niin menetellään, päädyttään länsimaiselle demokratialle ja oikeusvaltiolle vieraaseen poliittiseen kriminalisointiin, jonka määrittelevät kunkin hetken enemmistö ja sattumanvaraiset arvovalinnat.

Kun otetaan huomioon Suomen valtionkirkon kaltaisessa yhteiskunnassa vallitseva nykytilanne, nousee esille useita vaikeasti, jos ollenkaan, määriteltäviä *oikeustositseikkoja*, jotka uskon ja uskontorikosten *tunnusmerkistössä* ovat ja jotka asetetaan rikoksen tuomittavuuden perusteiksi. Tunnusmerkistön mainitseva tosiseikka on perustana sille, että rikoksesta voidaan rangaista. Tosiseikkojen pitää olla siten riidattomasti todennettavissa havainnoin, toteamalla tai tutkimalla yleisesti hyväksyttävien menetelmin. Uskon oppia tai jumaluutta ei voida pitää notorisena seikkana tai näytettynä ilman asennetta.

Suojattavien intressien erityisyydestä. Uskon ja uskonnon suojaaminen ovat laissa suojattavina kohteina erityisiä. Usko on henkilökohtainen asia, uskonto on enemmänkin yhteisöllinen ja institutionaalinen asema. Niiden välillä on muodollinen yhteys sitä kautta, että uskovainen useimmiten on jonkin uskonnollisen yhdiskunnan jäsen. Kun oikeus uskoon on suojattu yksilön oikeutta, jäsenyys on vastaavasti periaatteessa suojattu yhdistymisvapauden kautta.

Mutta mitä suojataan uskolla ja uskon opilla? Tarkasti suojan kohteena on se, ettei ketään voida pakottaa mihinkään uskon oppiin. Sen sijaan mikä tahansa ei ole uskon oppina suojattavaa. Sen täytyy rajoittua pelkästään uskonnolliseen puoleen. Lisäksi siltä pitää edellyttää kaiken oikeusjärjestyksen mukaista sisältöä ja menettelyjä. Lainsäädäntövallan käyttö ei ole siis rajoittamatonta. Uskomisen jumaluuteen on siten tietyllä tavalla mielipiteen vapauteen rinnastettavaa.

Se on kuitenkin eri asia kuin esimerkiksi rikoslain valtion järjestystä, integriteettiä tai turvallisuutta koskeva sääntely. Näissä on kyse tietyllä tavalla vaihtoehdottomuudesta. Nekin ovat abstrakteja asioita mutta kiistatta valtion olemassaolon edellytyksiä.

Uskon ja uskonnon suojaamisen tekee pulmalliseksi muun ohessa se, ettei niitä voida todentaa, ne ovat aidosti uskomisen varassa olevia asioita eikä niistä ole juuri mitään yhtenäistä linjaa tai sisältöä maailmalla. Lisäksi erityistä on se, että ne aiheuttavat nykyisin enemmän ja vähemmän selkkauksia, sisällissotia ja muita niihin rinnastettavia prosesseja maailmalla. Tavallaan uskoa ja uskontoa suojaamalla suojataan tätäkin

mahdollisuutta, jos suojan ala on laaja eli uskoksi käsitetään sellaisenaan erilaiset opit ja uskomukset ja niiden pyhät kirjat.

Oman lukunsa tuo se, että valtio nykyisin suojaa tosiasiasa joitakin enemmän kuin toisia. Silti samoja säännöksiä käytetään kovin erilaisten uskontojen suojaamiseen. Uskonto voi esittää oppinaan yhtäältä sitä, joka on tuomittavaa, mutta se voi saada suojaa toisaalla. Näiden näkökulmien välillä on sitten todellisuudessa yhteys ja vaikutus.

Uskontoa on alettu käyttämään laajana mielipiteen vapauden suojauksena perusteena *vähemmistöjen suojaamiseen*. Kansainvälisesti suojataan lähinnä vain kielellisiä vähemmistöjä ja alkuperäiskansoja ja -heimoja, eikä niistä ole kysymys tässä asiassa. Lainsäädännön tila ei ole tyydyttävä, jos tulkinnalla pyritään hoitamaan yhä uusia rajanveto-ongelmia uskon, uskonnon ja muun yhteiskunnan välillä tai yksilöiden oikeuksia käytetään vähemmistöjen oikeuksien suojaamiseen.

Suojaan antamisen keskeisiä periaatteita on ja pitää olla *yhden ja yhtenäisen oikeusjärjestyksen takaaminen*, sillä muutoin menetetään mahdollisuus todelliseen kansalaisten yhdenvertaisuuteen. Ei olisi myöskään valtiosäännön ilmaisemien peruseriaatteiden ja antamien oletusten mukaista antaa ylivalta uskonnolliselle vallalle maallisen vallan sijasta. Uskontojen ote valtiosta ja yhteiskunnasta johtaa oikeudelliseen tilaan, jossa perusoikeuksille ei ole sijaa läntiselle oikeusvaltiolle ja demokratialle totutulla tavalla ihanteiden ja tavoitteiden määräytyessä muilla tavoin.

Valtion ja valtiosäännön kannalta ei voi olla kahta hyväksyttävää oikeusjärjestystä. Ei voi olla lakia, joka on yhteiskunnan yläpuolella eikä voi olla yhteiskunnan tavoitteena luoda lainsäädäntöä, joka rakentuu joidenkin ihmisten määrittelemiin arvostuksiin. Se johtaa tienä väistämättä ongelmiin oikeusvaltiollisuuden, perusoikeuksien noudattamisen ja niiden yhdenvertaisen tulkinnan kanssa.

Uskon ja uskonnon suojaamisessa jäsentyy nykyisin tilanne, jossa suojataan uskovaan tai uskonnollista ryhmää perusteena oikeus harjoittaa uskoa ja uskontoa. Samalla suojataan heidän oppinsa ja uskomuksensa pohjana olevia käsityksiä, joista on saman perusoikeuden turvin

esitettävissä täysin poikkeavia ja vastakkaisia käsityksiä, joita niitäkään ei voida validisti todentaa muuten kuin argumentaatiolla: mitä ei ole näytetty ei voida pitää totena. Näitä kantoja ei kuitenkaan suojata rikoslain nojalla, vaikka valtiosäännön mukaan sananvapaus on laaja ja uskonnonvapaus suojaa oikeutta uskonnon harjoittamiseen tai olla harjoittamatta ja estää siihen pakottaminen mutta ei määrittele oikeastaan minkään opin suojaa eikä voi puuttuakaan perusoikeuden suojavaatimuksen turvin.

Tunnusmerkistöjen tulkinnasta. Uskon- ja uskontorikosten tunnusmerkistöä tarkasteltaessa tässä enää yksityiskohtia käsittelemättä on ominaista uskon, Jumalan ja uskonnon suojaaminen ja jotakin uskontoa harjoittavien ihmisten suojaaminen. Samalla on heti huomautettava, ettei rikoslaissa suojata perusoikeussäännöksestä huolimatta mitään jumaluutta tunnustamattomien oikeutta pitää käsitystään oikeana samalla tavalla kuin uskoville tehdään. Uskonnonvapaussäännöstöstä ei voida suoraan tällaista johtaa.

Aiemmin on sinänsä huomautettu jo siitä, mikä on uskonnoksi luettava. Lisäksi on tarpeen muistuttaa, että uskonnonvapaus koskee yksilöitä. Uskonnolliset yhdyskunnat ovat sitä laajemmin lainsäädäntövallan piirissä. Siihen ei tässä viitata enemmälti.

Rikoksen tunnusmerkistössä edellytetään *tahallisuutta* rikoksen täyttymiseksi. Tekijän tuomitsemiseen kansanryhmän kiihottamisessa riittää *ns. olosuhdetahallisuus*, jota ei käsitellä rikoslaissa. Siinä päätellään rikoksen tekijän ja rikoksesta epäillyn syyllisyys olosuhteiden ja tilanteen perusteella siten, että rikoksesta on ollut kyse ja ettei muusta ole voinut olla kysymys. Puuttumatta tässä myöskään siihen, onko tällainen sääntelytapa perusoikeuksien ja rikosoikeudellisen laillisuuden kannalta asianmukaista, voidaan todeta erityisesti se, että olosuhteissa joudutaan arvioimaan ja arvostamaan seikkoja, jotka ovat myös osana rikoksen tunnusmerkistöjä ja suojattavia intressejä, joita katsotaan loukattavan.

Suojattava intressi on uskonnollinen ryhmä ja uskontokunta, suojattava intressi on *jumaluus, pyhät kirjat ja niiden arvostus*. Tosiseikkojen ja näiden asioiden toteamisen suuri pulma on niiden todettavuusaukossa, joka on korjaamaton: kukaan ei voi havainnoin, tieteellisin menetelmin eikä

niihin rinnastettavalla tavalla todentaa uskon asioita - sen kertomushistoriakin on epätäydellistä, myöhemmin kirjoitettua ja monitulkintaista aikansa arvoihin ja käsityksiin sidottua.

Päädytäänkin arvioon, että *kyse on tiettyjen arvojen ja arvostusten suojasta*. Uusi pulma syntyy siitä, että mikä oikeuttaa päättelemään valtiosääntö, sen vaatimukset ja perusoikeuksien suoja huomioon ottaen suojauksen perusteet oikeiksi tai hyväksyttäviksi. Ja suojataanko kaikkien asenteita samalla tavalla, missä on ero ja mikä merkitys lopulta on kullakin asialla harkintaan.

Sanotulla ei voida kiistää eikä ole tarpeen kiistää kenenkään oikeutta uskoa johonkin mutta kyse on oikeusvaltiosta ja sen lainsäädäntömenettelystä, mikä on hyväksyttävää ja mikä ei. Kyse on myös sietämisen asteesta ja erilaisuuden oikeutuksesta. Silti nämä seikat pyhien kirjojen tarinat ja kertomukset vuosituhansien ajalta tai henkilöiden historia ovat kiistettävissä siinä kuin uskottavissa.

Uskon ja uskontorikosten (siitä on säädetty erikseen) sääntely on todetulla tavalla huomattavan arvostuksenvaraista. Itse asiassa lainvalmistelussa ei ole tätä puolta juuri analysoitu, vaan asiat on otettu selviöinä ja oletettu hyväksytyinä.

Perusoikeusvaikutus on kiistatta se, *ettei niitä voida eikä saa rajoittaa pelkin arvoperustein*: sellainen merkitsisi valtion puuttumista uskon asiaan, joka ei kuulu sille. Perusteet puuttumiselle ovat muualla: niiden täytyy olla yleisesti sallittavassa käyttäytymisessä ja toiminnassa ja sen rajoissa. Sekään ei ole tyhjentävä vaatimus tai edellytys: tarvitaan eri perusoikeuksien sisällön erittelyä ja sen selvittämistä, mitä voidaan ja on hyväksyttävää rajoittaa.

Voidaan todeta, ettei ketään voida tuomita toden puhumisesta. Ketään ei voida eikä saisi tuomita keskustelussa sellaisen esittämisestä, jota kukaan ei voi todentaa. Jokaisen uskoon sisältyy moniarvoisessa yhteiskunnassa *sietämisen velvoite*. Mikä kohdistuu ryhmään, ei kohdistu sellaisenaan yksilöön. Kansat ja ihmiset ovat erilaisia, siksi kynnyksen tulee olla kriminalisoinnissa korkealla. Sitä ovat uskon opit ja uskonnotkin. Yhdenkään uskontokunnan subjektiivinen käsitys oikeasta ei ole eikä saa

olla ratkaisevaa. Sen ratkaisee kussakin maassa kansan enemmistö säätämällä lait. Kun uskon asiat ovat luonteeltaan kansallisen lainsäädännön alaa, valtio määrittelee. Hyväksi on puuttumattomuuden periaate kuten kaikessa perusoikeuksien soveltamisessa ilman erityistä syytä ja välttämättömyyttä.

On poikkeuksellista, että joku voitaisiin tuomita sellaisesta, mitä kukaan ei voi todistaa kuin vain uskomalla. Sellainen ei ole lainsäädäntövallan oikeaa käyttöä. Länsimainen demokratia ei pyri siihen, että toinen ihminen tuomitsee toisen tämän uskosta, sen puutteesta tai toisesta uskomuksesta. Aito perusoikeusvaltio pidättyy tällaisesta. Se on jokaisen virkavastuullisen ongelma myös voimassa olevan oikeuden kannalta.

Yksityiskohtien todennettavuudesta. Otettakoon joitakin esimerkkejä *todentamisen vaikeudesta* osana uskon rikosten tunnusmerkistöä. Kyse on myös siitä, miten ja missä sävyssä tai millä tyylillä niistä voidaan lausua asian luonne tai sen ristiriitaisuus. Ongelmat ovat oikeudellisesti päätelmien tekemisessä ja julkistamisessa: *miten argumentoida todentamaton*.

Merkittäviä, suojattavia intressejä on jumaluus eri muotoineen ja subjekteineen sekä uskontojen pyhät kirjat ja niiden selitysteokset sekä historia. Kummankin tarkoituksena on luoda *uskon tie taivaaseen*. Niiden selitysvoima muutoin on rajallinen. Eniten pyhiä kirjoja sovelletaan uskovien elämän ohjaamiseen ja erilaisten koodien asettamiseen. Ongelmat syntyvät, kun nämä koodit ovat tiukkoja.

Pyhät kirjat ja eri Jumalten lausumat ovat uskon asioita, joita ei kiistetä, vaikka erilaisia tulkintoja annetaankin samoille asioille. Monta pyhää kohta tulkitaan uskon suuntauksissa täysin vastakkaiseen tarkoitukseen. Kertomukset ja tarinat ovat syntyneet tuhansien vuosien aikana, ajankohtaisasiat on merkitty muistinvaraisesti vuosikymmenten aikana osoitetusta tapahtumasta. Yhteiskunnat ovat olleet toiset ja kirjoittajien arvostukset tutkimattomat. Siinä on selityksien erilaisuudelle sijaa.

Lisäksi on otettava huomioon, että uskontokunnat ovat kehittäneet ennen näkemättömän tavan ja opin selittää tapahtunutta virallisesti ja

epävirallisesti. Tämä tiede ei ole kuitenkaan tieteellistä sanan varsinaisessa merkityksessä.

Näistä seikoista katsoen pyhien kirjojen kiistäminen, niiden eri tulkintojen esittely tai niihin rinnastettava toiminta ja kirjallisuuden esittely ei voi olla sellaista toimintaa, joka voitaisiin kriminalisoida. Asia palautuu myös länsimaisen sananvapauden alan hyväksyttävyyteen. Laaja, kovakin yhteiskunnallinen keskustelu sallitaan yksilöille, tietyn rajoituksen yksilöistäkin.

Keskustelu uskosta, jumaluudesta tai pyhistä kirjoista on yleistä: jos se tulkitaan yksilön suojaksi, ulotetaan kriminalisointi perusoikeuksien ulkopuolelle käsittelemällä uskon sisältöjä. Miten sama keskustelu voi loukata ryhmää, on samankaltainen kysymys. Jotta kyse voisi olla kirjoitetun lain tunnusmerkistön täyttymisestä, täytyy olla kyse perusteiltaan muusta: teon täytyy olla irrallaan erilaisten kantojen ja uskon opin tai käsitysten kiistämisen oikeutuksesta. Millään uskontokunnalla ei voi olla erityisasemaa.

Kun kyse on *historian kirjoituksesta*, sitä ei voida ohjata eikä länsimaissa sellaista voida tehdä normein. Tarinat ovat mitä ovat, ne ovat aikansa tuote ja käsitysten tulos. Mikä niiden ajankohtainen arvo, on toinen asia. Sekin sen suhteen, mikä voidaan pitää yleisesti esitettynä tai yleisenä käsityksenä.

Voidaanko tällaisen yleisen käsityksen tai arvostuksen mukaisesta kannasta poikkeamisesta rangaista. Ei ainakaan pitäisi jo edellä mainittuun viitaten.

Laajaa länsimaista sananvapautta on puollettu viittaamalla laajan, kovankin yhteiskunnallisen keskustelun tarpeella ja sallimisella demokratian ja valvonnan kannalta. Mitä enemmän jollakin on valtaa, sitä kovempi tämän vallan käytön kritiikki voi olla.

Kristinusko yleensä, katolisuus, juutalaisuus ja islamilaisuus ovat myös kiistattomasti *poliittisia liikkeitä*; uskon ja politiikan suhde ja painotus toki vaihtelevat, mutta niitä ei voi erottaa. Usein tämä side kietoutuu valtion ja uskonnon läheiseen yhteyteen. Suuri määrä maailman valtioita rakentuu

islamiin valtion uskona. Koko valtiorakenne voi nojata uskonnon perusteisiin. Siten vallan arvostelussa on mahdotonta erottaa uskontoa ja vallan käyttöä, oli sitten kyse valtiosta tai sen toiminnoista. On vaikea löytää perusteita, joilla uskontokuntaa suojattaisiin *vallan käytössä* siitä, mitä puolueita tai valtaryhmittymiä yleensä sananvapauden kannalta.

Kyse on myös siitä mittapuusta, jolla länsimaissa käydään yhteiskunnallista keskustelua. Mikään uskonnollinen perustelu ei voi olla sen ulkopuolella tai suojattu samalla, kun se on osa politiikkaa ja sen perusteita.

Sama pätee *rahavallan käyttäjiin ja käyttöön*. Erityisesti juutalaisilla pienenä kansana ja ryhmänä (alle 15 miljoonaa hajautuneena) globaalisti on poikkeuksellinen asema kansainvälisessä rahoitus- ja pankkitoiminnassa. Näitä asemia suojataan juutalaisuudella ja sen erityisasemalla siinä kuin Israelin aluetta välittämättä kansainvälisen oikeuden säännöistä. Juutalaisuutta ei voi väheksyä tai sivuuttaa osana rahan valtaa. Se luo verkostoja, se pohjaa yhteiseen käsitykseen rahasta ja taloudesta.

Vallan ja rahavallan kritiikin suojaaminen rikosoikeudellisen keinoin on yleisesti ottaen vaikeasti perusteltavissa. Säännösten tulkinta vaatii erityistä perusoikeuksien tuntemusta ja niiden periaatteiden turvaamista päivän politiikasta, painostuksesta ja muista fanaattisista syistä huolimatta.

Pulmallisia seikkoja ovat niin ikään uskontojen ja valtion lainsäädäntövaltaan kuuluvien asioiden keskinäinen suhde. Pukeutuminen uskonnollisine tunnusmerkkeineen, terveys ja tavat uskontojen koodina ovat osa henkilökohtaista vapautta, mutta vakiintuneesti niillä on laaja kytkeä valtiolle hyväksytyyn lainsäädäntövaltaan. Niin muodoin ei voida lähteä siitä, ettei valtio voisi säännellä tässä suhteessa uskontoja siinä kuin yleensä kansalaisten elämää.

Uskonto on käsitteenä rajallinen: se ei voi koskea länsimaissa valtion toimintaa, minkä vuoksi voidaan havaita kasvava määrä yhteentörmäyksiä. Kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia on perusoikeusnäkökulmasta käsiteltävä samalla tavalla. Jos valtio ja lainsäädäntövalta luopuvat tästä asetelmasta, enemmistön demokratia muuttuu vähemmistöjen oikeuksiksi, valtio muuttuu fragmentoituneeksi ja kansallinen identiteetti ja kulttuuri

katoavat käsitteinä ja oikeuksina; sellaiseen ei ole suoraa perustetta tai oikeutusta valtiosäännössä. Mainitut kysymykset ovat vallitsevan käsityksen mukaan eräin rajanvedoin kansallisessa lainsäädäntövallan piirissä eli valtio voi suojata mainittuja asioita laajalti.

Lain soveltamisen vaikutuksia. Laki on sama kaikille: esimerkiksi kansanmurha on sama kaikille valtioille etnisestä ryhmästä tai valtiosta riippumatta. Mitään oikeutusta järjestäytyneessä valtiossa muuhun ei ole.

Kuten kaikkeen yhteiskunnalliseen keskusteluun, sananvapauden käyttöön liittyy yleisesti *perusteltavuus* eli argumentointi. Kun siitä poiketaan asian ja tilanteen mukaan, mahdollisuus päättelyyn, jossa on muusta kyse, on ilmeinen.

Vivahteita sananvapauden laajuuteen asioiden selittämisessä ja kuvaamisessa voi tulla jossain määrin siitä, että ammattilaiset ovat kyseessä. Sekään ei ole mikään selviö. Sananvapaus on sama kaikissa viestinnän muodoissa. Ammattimaisuus asettaa vaatimuksia eniten tyyliin ja lähteiden tarkistamiseen, jos se on ollut mahdollista.

Lainopissa, jolla ohjataan tulkintaa ja sen periaatteita, on pitkään korostettu *yleisön tai auditorion merkitystä yksittäistapauksessa sen ratkaisemiseksi, miten normia on tulkittava. Ratkaisu on sen mukaan hyväksyttävä, jos ammattiyhteisö tai muu yleisö hyväksyy sen. Valitettavasti tämä ei takaa oikeellisuutta ja etäännyttää laintulkinnat perusoikeusvaatimuksista käytännössä.* Sitä edeltää Suomessa usein puutteellinen ja sisällöltään perusoikeuksia näivettävä eduskunnan perustuslakivaliokunnan tulkintatoiminta. Se ei ole täydellistä eikä vastaa kaikkeen olennaiseenkaan. Siten Suomessa ei ole tavatonta, että lakeja säädetään perusoikeuksista välittämättä, se tehdään suuripiirteisesti, jopa sattumanvaraisesti tai olennaisia sisältövaatimuksia sivuuttaen kaikesta huolimatta ja joistakin valtiosääntötuomioistuimen puuttuessa.

Uskonrauhaa koskevan rikoslain säännös on esimerkki. Myös ajan hengen mukainen käsitys kansanryhmää vastaan kohdennetusta kiihottamisesta sisältää samankaltaisia piirteitä. Samalla tuomioistuinlaitos toimii heikolla normipohjalla: poliittisen rikoksen mahdollisuus on käsillä.

On selvää, ettei tuomioistuimien voi nojata rikostunnusmerkistöä ensin siihen, että laki on moraalinen ja arvokokonaisuus, sitten oletukseen, ettei sitä saa rikkoa vastoin lain kirjainta. Sen mukaan enemmistö tuomitsee päättämänsä arvojen loukkauksesta niitä, jotka eivät samoja arvoja hyväksy nyky-yhteiskunnan sääntöjen mukaan. Tuskin kukaan voi väittää argumentaation ja todennettavuuden kannalta, että usko on kategorian objektiivinen totuus. Onko tällaisesta politiikalla lainsäätäjänä ymmärrystä? Mitä arvoja he puoltavat ja asettavat? Tämä keskustelu on pikemmin alkamassa kuin päättymässä.

Taistelu kansalaisten sieluista vaaliurnilla ja muutoin on kovaa. Poliitikot ovat tehneet karhunpalveluksen yhteiskuntien mahdollisuuksille kehittyä sekoittamalla politiikan ja uskonnon lukemattomilla, kirjoittamattomilla säännöillä ja periaatteilla. Se aiheuttaa kärsimystä, pakottaa arvonormeihin niitä vastustavia, ratkaisee tiettyjen ihmisten sidoksilla niihin täysin sitoutumattomien ihmisten elämää ja elämän sääntöjä. Tällaista on käyty keskustelu esimerkiksi koulujen uskonnollisista tilaisuuksista, niiden kulttuurisidonnaisuudesta ja pakottamisesta niihin. Valtio tekee Suomessakin samaa suuremmissa mittakaavassa ja mitalla.

Kun kansallinen identiteetti murretaan vähemmistöjen oikeutetuiksi väitetyillä ja kenties todetuilla vaatimuksilla, mitä ne sitten ovatkin, yhteiskunnilta putoaa pohja rauhanomaisuuteen. Vähemmistöjen oikeuksia ei voida luoda yksilöiden perusoikeuksien pohjalta. Samalla mahdollisuus materiaaliseen yhdenvertaisuuteen heikkenee. Länsimaille on käymässä niin kuin Yhdysvalloille, jossa valtio keskittyy voiman käyttöön ja oikeusjärjestyksen ylläpitoon muun jäädessä valtion toiminnan ulkopuolelle väistämättä. Siellä yhteiskunta on jo sirpaloitunut ja kansalaiset jäävät ryhmiensä varaan usein enemmän kuin yhteiskunnan. Siten kaikilla valtion ja uskonnon välisillä ratkaisuilla on syvälle menevä vaikutus valtion ja yhteiskunnan kehitykseen.

Ihmisten uskon harjoittamista voidaan ajatella valtiosääntöön viitaten suojeltavan osana kulttuuria ja elämäntapaa, mutta se ei voi olla uskon opin perusteella ja abstraktien käsitteiden kautta tapahtuvaa tosiasiallista tämän opin suojelua. Se olisi vakavasti ristiriidassa valtiosääntöön ja oikeusvaltion perusperiaatteiden kanssa. Oikeusjärjestyksessä ei voida sivuuttaa näyttövaatimuksia eikä lähteä enemmistön oikeudesta määritellä,

mikä on oikeaksi katsottava. Sellainen sotii perusoikeuksien vaatimuksia vastaan.

Ihminen ei voi eikä saa rakentaa rikoksen tunnusmerkistöä, joka on erillään perusoikeuksista mutta pitäisi suojata niitä. Ihminen ei saa säätää lakeja, jotka ovat tarkoitukseltaan tai tulkinnaltaan pääasiassa poliittisia, sillä se ei ole perusoikeuksien mukaista. Todettakoon, ettei Suomessa ole kriminalisoitu yleistä perusoikeuksien mitätöintiä ja sivuuttamista virkatoiminnassa rikoksena.

Kuka voi olla syyttäjä tai tuomari poliittiseksi luonnehdittavassa rikoksessa tai arvovalintaisessa kriminalisoinnissa? Tästä asiasta ei ole juuri käyty keskustelua, vaikka syyttäjälaitoksen ja tuomioistuinten pitää olla riippumattomia ja puolueettomia. Silti osa rikoksia on käytännössä ainakin osaksi poliittisia, osa on niin arvonvaraisia, ettei niille ole oikeastaan perusoikeusperustaa. Mielenkiintoiseksi asia muodostuu sitä kautta, että mitä enemmän on kyse arvosta ja poliittisesta arvioinnista kriminalisoinnissa, sitä vähemmän on kyse valtiosäännön pohjalta kriminalisoinnin tarpeesta ja sen perusteltavuudesta.

Jos Suomessa tuomitaan islamin vastaisesta teosta tai rikoksesta, mistä oikein on kysymys. Olkoonkin, että islamissa on kyseessä poliittinen liike siinä kuin uskonnollinenkin. Jos Suomi suojaa islamia samalla, kun sen opit ovat monissa kohdissa ristiriidassa oikeusjärjestyksemme ja sen perusteiden kanssa, äärisuuntaukset käyvät uskonnon avulla sotaa Suomea ja muita oikeusvaltioita vastaan: terrorismista ja pyhästä sodasta uskonnollisine pohjakäsityksineen nyt puhumattakaan. Mitään keskivertoa tai tyypitettyä uskonnollista yhdyskuntaa ei ole, sillä kannat ja asenteet vaihtelevat niin henkilöiden kuin opinkin valittujen kohtien mukaan. Asetelma on kovin erityinen, jos katsannossa ei ole kansallisen identiteetin, kansallisen kulttuurin ja kansallisen lainsäädäntövallan ja sen perustan perusoikeuksien suojan näkökulmaa.

Voidaanko näin menetellä teknisen ja pinnallisen kriminalisoinnin perusteella? Vastaako kriminalisointi enää aikaansa? Miten on meneteltävä, jotta eri arvojen merkitys näkyy perusoikeustulkinnoissa ja varsinkin niiden yhteen sovittamisessa käytännön tulkintatoiminnassa?

Miten on suhtauduttava lain tulkintaan tuomioistuimissa, jos ne seuraavat lakiteknistä tulkintamallia perusoikeuksista ja rajanvedoista välittämättä?

Milloin asia on siirrettävä lainsäädäntövallan piiriin? Vakiintuneen perusoikeustulkinnan mukaan epäselvissä kansalaista koskevissa asioissa on suosittava *kansalaismyönteisiä tulkintoja*. Tämä on vahvempi tulkintaperiaate kuin muut laintulkintaperiaatteet, sillä se on valtiosääntöinen tulkintavaatimus. Tämä viittaa suoraan kuitenkin valtion ja julkisen vallan ja kansalaisen perusoikeuden väliseen tulkintaristiriitaan. Vaatimus lain suppeasta tulkinnasta voi johtua myös rikosoikeudellisesta laillisuusvaatimuksesta. Sen vaikutusta ei ole juuri ulotettu sen selvittämiseen, onko asia lainkaan rikos, vaan tällaisia viedään vakiintuneesti tuomioistuimeen. Nykytilanne ei ole perusoikeuksien kannalta tyydyttävä, jos täysin laillinenkaan. Käytäntö on johtanut tuomiovallan alan laajenemiseen epäselvissä tulkintatilanteissa vastoin valtiosäännön henkeä ja osin kirjaintakin.

Samainen tulkintaperiaate ei sovellu laisinkaan *perusoikeuksien keskinäiseen tulkintaristiriitaan*. Tällaisten oikeuskysymysten jättäminen hallintoviranomaisten tulkintojen varaan tai tuomioistuin- ja syytekäytännön varaan ei ole hyvä asia. Kummallekaan ei kuulu oikeuden muodostaminen eikä sen päättäminen, mikä on lainsäädännöllinen tarve. Sen arvioinnista on kuitenkin samalla kyse. Tiukka perusoikeustulkintaristiriitatapauksissa on siirrettävä lainsäätäjän vastuulle. Tässäkään suhteessa vallitseva käytäntö ei ole tyydyttävä, jos kaikilta osin edes valtiosäännön kirjaimen ja hengen mukainen eri viranomaisten toimivallan jaon määrittämiseksi. Mikä on perusoikeuksien keskinäinen painotus ja suhde konkreettisessa tulkintatilanteessa voi olla avoin kysymys, jolloin se on luonteeltaan selkeästi lainsäädäntöasia, ei normin tulkintakysymys.

Todettakoon edelleen, ettei perusoikeuksilla juuri voida vaikuttaa tai niiden soveltamisalaa ulottaa kahden yksityisen väliseen asiaan. Siihen voi vaikuttaa muu perustuslain säännös. Perusoikeusmyönteinen tulkintavaatimus on sinänsä voimassa kahden perusoikeuden ristiriitatilanteessa. Kansalaisen ja julkisen vallan väliset tilanteet jäsentyvät yleensä niin, että kansalaisen oikeus on viranomaisen velvollisuutta ja toimivallan käyttöä vastaan: siinä siis perusoikeus edellyttää tiettyä, kansalaislähtöistä tulkintaa normin tulkinnan ollessa

epäselvä. Kahden perusoikeuden ristiriitatilanne voi syntyä juuri rikosoikeuden alalla, kun kyse on kahden perusoikeuden periaatteessa antaman oikeuden käytöstä ja sen kriminalisoinnista. Rikosoikeuden alalla lisäksi rikosoikeuden sääntelyn rajoja asettavat erilliset normit laillisuudesta ja rikosoikeudellisesta menettelystä. Näin ollen kahden perusoikeuden välinen jännite palautuukin usein aineellisen oikeuden yhteen sovittamisongelmaksi.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen tulkinnoissa korostetaan laajalti anglosaksista sananvapauden perusoikeuskäsitystä, myös suhteessa yksityisyyden suojaan. Se on katsottu perustelluksi valtiojärjestysten perusteiden vuoksi, oli siten kyseessä valtiovallan arvostelu, median aseman suojaaminen tai yhteiskunnallisen keskustelun tukeminen vaikka kirvoittavanakin.

Toisaalta länsimaille on ollut tunnusomaista merkittävä *uskonnollinen vapaamielisyys*. Sen nimissä on säädetty perusoikeudeksi uskonnonvapaus. Kun uskonnon ja valtauskonnon asema vaihtelee suuresti maittain, mikään kansainvälinen sitoumus ei puutu uskonnonvapauden sääntelyyn suurissa linjoissa. Oikeastaan vain sen suojaamiseen on tukeuduttu vain kieltämällä uskonnollinen piilovaikuttaminen ja uskontoon pakottaminen. Kansallinen harkinta on laajaa. Yleistymässä on eurooppalainen linjaus, jolla suojataan kansallisia uskontoja, kansallista kulttuuria ja estetään yhtenäisen oikeusjärjestyksen murtuminen.

Suomessa nämä ajatukset ovat aika tavalla hakusessa. Sama koskee valtion ja uskontojen suhdetta. Valtiolla ei ole selkeää, ajanmukaista uskontopolitiikkaa, jossa näkyisivät kansalliset linjaukset. Omalaatuiseksi tilanne on käynyt, kun viranomaisrintama on alkanut tulkita lainsäädännön aukollisuuden tilassa yksittäisiä syrjintänormeja vähemmistöjen suojanormeina ilman varsinaista lainsäädäntöä, yleistämällä vastaavasti yksittäisiä normeja eri laeista ja ylipäänsä tulkitsemalla vähemmistölle oikeuksia, jotka eivät perustu valtiosäätöön siinä mainituin poikkeuksin, joita kansainväliset sitoumukset kieltä lukuun ottamatta eivät käsittele, tai joiden suhdetta enemmistön perusoikeuksiin ei ole lainsäädännössä käsitelty. Rikosoikeudellinen laillisuus näyttää sen osana jäävän soveltamatta joissakin tapauksissa. Useimmiten kyse on ollut siitä, ettei kyse ole ollut lopulta lainkaan yksilöiden oikeudesta ja heille kuuluvasta

perussuojasta. Perusoikeussuoja ei ole linjauksena erityistapausten suojaa vaan kansalaisten enemmistön ja yksittäisten kansalaisten yleistä suojaa.